

Паўсядзённасць на акупіраваных тэрыторыях Беларусі (1941–1944 гады): паводле ўспамінаў вясковых жыхароў

Кухаронак Т.І.¹

Анотацыя. На основе мемуаров носителей традиций охарактеризованы некоторые аспекты повседневности войны, стратегии выживания сельчан на оккупированных территориях Беларуси. Выявлено, что в экстремальной ситуации в быту сельских жителей актуализировались разнообразные традиционные знания, навыки, умения, архаические практики, верования, обычаи и обряды, нормы жизнедеятельности, что способствовало выработке оптимальных для того времени стратегий выживания.

Ключевые слова: повседневность войны, мемуары, традиционные знания, обычаи, обряды.

Daily life in the occupied territories of Belarus (1941-1944): the memories of villagers

Kukharonak T.I.¹

Abstract. Some aspects of everyday life in a war, the survival strategies of villagers in the occupied territories of Belarus are characterized on the basis of memoirs of tradition bearers. It was found that in an extreme situation in the life of rural residents, a variety of traditional knowledge, skills, abilities, archaic practices, beliefs, customs and rituals, living standards were updated, which contributed to the development of survival strategies optimal for that time.

Keywords: daily routine of war, everyday life, daily life, memorials, traditional knowledge, customs, rituals.

¹*Кухаронак Таццяна Іванаўна (Кухаронак Татьяна Ивановна), кандидат исторических наук, старший научный сотрудник отдела народоведения Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси. ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, г. Минск, Республика Беларусь.*

Kukharonak Tat'iana Ivanovna. Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher of Department of Ethnology, Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus. Surganova str., 1-2, 220072, Minsk, Republic of Belarus.

E-mail: kucharonak@tut.by

© Т.І. Кухаронак

У сучасны перыяд у этналагічнай, а шырэй гістарычнай, навуцы адзначаецца вялікая цікавасць да праблем, што носяць абагуленую назву гісторыя «паўсядзённасці». «Прадметам вывучэння гэтай новай галіны, – па вызначэнню Н.Л. Пушкаравай, – з’яўляецца сфера штодзённасці ў шматлікіх гісторыка-культурных, палітыка-падзейных, этнічных і канфесійных кантэкстах. У цэнтры ўвагі гісторыі паўсядзённасці комплекснае даследаванне ладу жыцця і яго зменаў у прадстаўнікоў розных сацыяльных слаёў, іх паводзін і эмацыянальных рэакцый на жыццёвыя падзеі» [3, с. 3]. Навукоўцамі адзначаецца, што «паўсядзённасць» – гэта, па-першае, пераважна сфера "мікраўзроўню" гісторыі, хоць ім і не абмяжоўваецца, а па-другое, нават у адзінкавых праявах паўсядзённасці як у галаграме праяўляецца ўся сукупнасць існуючых у дадзеным грамадстве ў дадзены час грамадскіх адносін, уключаючы мета-і макраўзроўні» [4, с. 5]. Галоўнай крыніцай тут з’яўляецца наратыў, што вербалізуе звесткі, факты, мемараты ўдзельнікаў падзей.

Артыкул падрыхтаваны на аснове мемаратаў вясковых жыхароў Беларусі, запісаных аўтарам у апошнія дзесяцігоддзі, ў якіх асвятляюцца ў першую чаргу асабістыя ўспаміны, уражанні, лёс апаবাদальніка і яго сям’і, з якіх і складаецца ўяўленне пра паўсядзённасць вайны, стратэгіі выжывання людзей на акупіраваных тэрыторыях рэспублікі. Нашы інфарманты – гэта людзі, якія самі ў дзіцячым узросце перажылі вайну ці пазней чулі аповеды пра яе ад сваіх бацькоў і іншых старэйшых сваякоў.

У той час, калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, у асяроддзі сельскага насельніцтва Беларусі, захоўваліся шматлікія архаічныя рысы традыцыйнай культуры, светапогляду, звычаі і абрады, па вызначэнні этнолага А. Байбурына, гэта была «культура рытуальнага тыпу» [1, с. 10]. І ў катэгорыях

культуры рытуальнага тыпу вайна з'яўлялася стыхійным бедствам, крызісам, які парушаў раўнавагу звыклага жыцця чалавека.

У экстрэмальных умовах акупацыі найгалоўнейшай задачай чалавека з'яўлялася выжыванне, захаванне жыцця сабе і блізкім людзям, для чаго неабходна было задавальняць базавыя фізіялагічныя патрэбы ў харчаванні, цяпле, бяспецы, падтрыманні здароўя і гігіены. З першых дзён нацысцкай акупацыі «новыя ўлады» адбіралі ў сялян сельскагаспадарчую прадукцыю і іншыя матэрыяльныя каштоўнасці. У тыя гады і ў тых умовах пражывання вяскоўцы вымушаны былі вяртацца да традыцыйных кулінарных спосабаў і прыёмаў прыгатавання ежы, характэрных для галодных неўрадлівых гадоў. «Менавіта ў цяжкія гады вайны, – адзначаў Т.А. Наваградскі, – сельскае насельніцтва вымушана было вярнуцца да паўзабытых народных традыцый выпечкі хлеба ў хатняй печы, выкарыстання жорнаў, здабывання солі, вырабу і выкарыстання драўлянага посуду, а ад сельскага насельніцтва гэтыя традыцыі ў нейкай ступені ўзнавіла і гарадское. Каб пражыць і накарміць сям'ю, сяляне рабілі схроны, дзе хавалі зерне, крупы, агародніну, сала. У час шматлікіх карных экспедыцый у лесе рабілі буданы для сябе і хатняй жывёлы. Варылі і смажылі грыбы. Гатавалі кісель з ягад. У якасці прыпраў выкарыстоўвалі цыбулю, часнок, тлушч» [2, с. 7475]. Хлеб, у асноўным, выпякалі бульбяны: з жытняй мукі і тоўчанай або на тарцы перацёртай сырой абабранай бульбы, альбо мякінны хлеб, для выпечкі якога за аснову бралася жытняя, пшанічная, аўсяная, грэцкая мякіна. І толькі як звязваючае рэчыва была ў ім мука [2, с. 69].

Запісаныя наратыўныя тэксты пераканаўча дэманструюць, што ўсе без выключэння апытаныя намі інфарманты ў першую чаргу згадваюць голад, стан, калі пастаянна хацелася есці. Жылі яны ў сем'ях без бацькі (яго забралі на фронт), не мелі ніякіх пастаянных крыніц харчавання. У гады акупацыі бульбяны хлеб і разнастайныя хлебныя вырабы з гэтага ж цеста былі асноўным прадуктам харчавання: *«Што пра вайну помню? –Есці очань хацелася ўсё ўрэмя. Хадзілі кілометраў за шэсць сабіраць знілую бульбу. Патаўкуць, мукой прыправяць, напякуць прасныкоў. Уволю ж не дадуць есці. Каторая сіняя бульба была, тую курам, а белую – сабе» (Марыя Чупырка, 1934 г.н., в. Лямніца, Бялыніцкі раён, Магілёўская вобласць); «Бульбы мёрзлай насабіраеш, а тады к*

этай бульбе клеверу яшчэ дабавіш, шышачак красных. І яшчэ такая трава была – канпелькі, насморгаеш этай травы, насушыш, натрэш і ў эту бульбу. Хлеб нажом няльзя было атрэзаць, ён крышыўся. У вайну хадзілі па полю, кожны сабіралі. Парцізаны ж скот рэзалі і кожны кідалі, а мы кожны этыя сабіралі, людзі, і халоднае варылі» (Марыя Жуган, 1936 г.н., в. Лубяны, Бялыніцкі раён, Магілёўская вобласць); «Кагда пачыналася весна, мы хадзілі і сабіралі мёрзлыя картофелі, коначку снімам – он рассыпаўся. Эта была бальшая ўдача, бальшая дабыча, с этага можна была што-та ўкуснае прыгатовіць, аладзы» (Алімпіяда Ляшкевіч, 1933 г.н., в. Чэрыкаўшчына, Смалявіцкі раён, Мінская вобласць); «Тады хлеба мало было. Хадзілі бульбу гнілую сабіралі, пяклі ладкі, кулеш варылі, зацірку з бульбы гнілоі. Дажа зялёную бульбу сабіралі, елі і не паатраўляліся, нічога. Лічна сама хадзіла ў вайну. Пашлі далёка, а самалёт летаіць, бамбіць дзярэўню нашу. Як толькі самалёт прыляціць, мы то па адзін бок леса схуваемся, то на другі, а не – то ў авёс ляжам, ляжым там» (Таццяна Мельнікава, 1932 г.н., в. Наркі, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «У вайну елі, што было. Семера дзяцей у мамы, што там было есці. Бульбу гнілую сабіралі, я харашо помню. С падружкай пайдзём, сапагі адзенем, хочацца ж залесці, дзе лужа, там картошкі больша, сапагі пацяраем. Мама эту картошку прамывала, дабаўляла нямножка мукі, праснакі пяклі і елі, выраслі на праснаках. І траву дабаўлялі, шчавель сухі сабіралі, но выраслі, слава Богу, усе» (Кацярына Мельнікава, 1926 г.н., в. Запруддзе, Горацкі раён, Магілёўская вобласць); «Аднажды я дашла да маткі і ўпала без сазнання, так есць хацелася, што проста неважможна. Я яшчэ запамніла, как кадэлікі сабіралі. Эта вясною хадзілі па полю і сабіралі мёрзлую бульбу. Насабіралі яе і на рэчку ў карзіне мыць эту бульбу. Прынясеш, яна дома сцячэць, патам сушаць у печы, на сковарадах, на бляхах высушвалі. А тады на жарнавах перакруціць эту бульбу Верачка далжна, патаму што ўсе на работу пашлі. А тады ўтрам матка пякла этыя кадэлікі, аладзы эта называлась кадэлікі. І ўсё раўно, пясок на зубах скрыпіць, я не магла есць із-за пяска. Прасіла матку даць хоць дзве-тры бульбіны, яна на свінаферме работала, свінням бульбу прывазілі і яна інагда брала нескалька штук. А што дзелаць, дзевяць чалавек сям'і» (Вера Фёдарова, 1928 г.н., в. Горкі, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «Бацька яшчэ

на фінскай пагіб, а нас асталося трое дзяцей. Брату было ўсяго восім месяцаў, як бацька пашоў на фронт. Наверна, ніхто столька не галадаў і не работаў, як я. Усё дзецства толькі гнілюю бульбу і ела, а дзе не гнілая дзевалася, не панімаю да сіх пор. З васьмі гадоў хадзіла з мамаю кароў даіць, усё памагала маме, усю дамашнюю работу дзелала» (Валянціна Тамашова, 1937 г.н., в. Рэчыца, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць).

У гады акупацыі актыўна аднаўляліся і ўводзіліся ў паўсядзённы побыт шматлікія традыцыйныя веды, навывкі і ўменні. Вясной і летам істотную ролю ў харчаванні вяскоўцаў адыгрывалі збор лясных ягад, пладоў, грыбоў, кармавых, лекавых, траў, карняплодаў, нарыхтоўка раслінных сокаў, збіранне мёду дзікіх пчол і інш: «Летам нас лес да луг карміў, елі крапіву, шчаўе, макрыцу, шнітку, канюшыну, лебяду, сасновыя пабегі, мяздру, карэнні аеру, лісцікі ліпы. Жылі ў лесе ў зямлянках. З зямлянкі вылезеш – і чарніцы збіраць. А на сасну штоб залесць, шышчак нарваць, памагалі друг дзужке залесць, сіл не было. Ваду бралі с крынічкі, з ручайка. А зімой страшны голад, вошы заядалі, тыфам хварэлі» (Валянціна Бумага, 1933 г.н., в. Вацлавова, Ушацкі раён, Віцебская вобласць); «Клевер, пупышачкі рвалі, сушылі, ліпы лісточкі сушылі, трошкі жыта сажнеш, на печы пасушыш, змелеш, напячэш – сыт чалавек ненадоўга» (Марыя Чупырка, 1934 г.н., в. Лямніца, Бялыніцкі раён, Магілёўская вобласць); «Былі мы ў вайну малымі дзяўчонкамі. Дак, ета ж не цяпер, што дзеці ня знаюць чаго паесць, а тады як толькі жыта начыная ў бубкі, дак мы етыя каласы рвом, лузаем і ядзім. Ешчо крапіву, шчаўе, канюшыну, лебяду сабіралі, мама прыварыць яе, а солі не было, так няўкусна, а ядзім, бо есьці хацелася ўсегда» (Лідзія Рабцава, 1931 г.н., в. Верамейкі, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «Знаеця, што ў вайну і после вайны елі? – Ліпу, ліст із ліпы, крапіву, шчаўе, лебяду, канюшыну, гнілюю мёрзлую бульбу» (Ніна Вепручкова, 1940 г.н., в. Вудага, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «Наша сям'я, мама, трое дзяцей, мы былі служашчыя, яды і срэдств к сушчэстваванію у нас не была. Хадзілі за клеверам, рана ўтрам за цвятамі, сабіралі. Са шчавялём ешчо сабіралі траву, што цвет такім столбікам, ліст такой мяккій снізу, зверху гладкій. Сабіралі люпін. Мама абрашчалась к старасту, а стараста был сасед і дажа крэсны наш. Он маме сказал: "Нічэм не магу памоч, как даць

канцэнтраты для ската". І он пуд, шаснаццаць кілаграм, канцэнтратаў нам выдзеліў. Мы варылі с яго зацірку, дабаўлялі зці травы сабраныя, са всего этага дзелалі лепешкі. Мама намачывала эта зерно і ставіла ў печку, люпін туды і бальшой этат чыгун ставіла на крыльцо, на скамейку з атцэжаным этым люпінам. Дзеці очэнь хацелі кушаць, кагда мы прахадзілі міма этага, мы кажды раз бралі горсць і кушалі. Но лепешка эта была паслашчэ» (Алімпіяда Ляшкевіч, 1933 г.н., в. Чэрыкаўшчына, Смалявіцкі раён, Мінская вобласць).

Народны каляндар і ў час акупацыі быў своеасаблівым стрыжнем, на якім трымаўся традыцыйны лад жыцця беларускіх вяскоўцаў. Часта фіксаваліся аповеды інфармантаў пра разнастайныя традыцыйныя абрадава-рытуальныя практыкі, да якіх звярталіся сельскія жыхары ў экстрэмальных умовах выжывання падчас вайны. Найперш выкарыстоўвалі разнастайныя спосабы варажбы, каб даведацца пра лёс тых сваіх родных, хто ваяваў на фронце. Варажба пераважна была прымеркавана да Калядаў і Купалля: «Бабы ў вайну варажылі на сваіх мужыкоў на зеркала варажылі, у дзвянаццаць часоў, хто там табе пакажацца ў зеркале. Эта на багатую каляду. І мама мая варажыла, ёй паказалася магіла – бацька наш пагіб на вайне» (Таццяна Ходас, 1939 г.н., в. Заазер'е, Бялыніцкі раён, Магілёўская вобласць); «Варажылі дзеўкі большыя на Купалу і ў вайну, калі ня стралялі, беглі на рэчку. І мы меньшыя за імі. Дзеўкі плялі два вянкi: адзiн на хлопца, дзе ён там ваяваў, на фронце, у парцізанах, другі – сабе, і кідалі ў ваду. Яны <вянкi> пльывуць, а мы глядзім, каб жа не патануў чый – гэты смерць, значыць, ня верняцца дамоў жаніх, ці сама памрэ дзеўка, ці ў Германію забяруць» (Соф'я Крупец, 1929 г.н., в. Скамарошкі, Стаўбцоўскі раён, Мінская вобласць); «Варажылі на Купальле: падарожнік нада рваць зубамі. Муся кажа: "Давай будзем варажыць" А шчэ немцы былі і парцізаны. Мы пашлі, ляглі на жыта, а ідуць хлопцы, а мы ў том жыце поўзаем. Яны лётам у тую хату, так пручь і кажуць: "Дзядзька Мікіта, немцы за хатаю"» (Ганна Янушкевіч, 1932 г.н., в. Калошаўшчына, Маладзечанскі раён, Мінская вобласць) [5, с. 236].

Заторкнутыя ў сцяну дома расліны «купалкі» сваім знешнім выглядам прадвясчалі далейшы лёс насельнікам хаты, бо валодалі ўласцівайсцю захоўваць свежасць, што надзялялася станоўчай сімволікай: «На Купало зелье прыносілі і ў сенцах затыкалі: чыё распусьціцца – жыць будзя, чыё не распусьціцца

– памрэ. У нашай суседкі з вайны не прышлі два сыны, дак яна ўсягда первыя гады пасля вайны на іх загадвала – ці жывы яны дзе? Утрам устане і бягом глядзець, ці расьцьвілі тыя цьвяткі? Не расьцьвілі, кажыць, не прыдуць мае сыночкі, і плача» (Еўдакія Зубарава, 1929 г.н., в. Ляццягі, Слаўгарадскі раён, Магілёўская вобласць).

Актualізаваліся разнастайныя традыцыйныя навыві, уменні, абрады і магічныя прыёмы, звязаныя з побытава-гаспадарчымі рэаліямі, накіраваныя на падтрыманне здароўя, санітарна-гігіенічных умоў жыцця: «У вайну соль і мыла не дастаць было. Мыліся лугам, палучаўся ён калі попел заллюць кіпнем, галаву мылі асобенна, валасы. І сціралі лугам у жлукце. Ну, эта такая бочка для запарвання бялізны, а ўнізе дзірка была з затычкай. Складалі ў жлукта бяллё, збівалі тоўкачом, засыпалі попелам дрэвесным. Мама, помню прасея попел, закіпеціць воду ў печы і вылівае, і накрывае. Жлукта пастаіць там сколькі ўрэмя. Тады выцягне бяллё эта із жлукта, яго на дошку, вадой палівае і пярэ пранікам, і палощча. Чыста палучалася» (Надзея Кужава, 1928 г.н., в. Вішчын, Рагачоўскі раён, Гомельская вобласць); «Насчёт здароўя ўсё дзелалі: і ткалі, і прялі, і абрекаліся. У Чысты чацвер было етых прымавак. Я была малая, а тады ж, дзетачкі, етых клапаў было, асобенна ў вайну. А сястра большая: "Тоня, раздзявайся, і мяці хату, каб не было нічога, ні клапаў, ні блох". – Дык як жа раздзявацца? – Нада дагала. – Дык як жа дагала. – Я, кажыць, пайду с хаты, а ты раздзівайся". Ну, раздзелася і мяла. І во яшчэ – хадзілі кругом хаты з вярэўкаю, нападобіе вожак вярэўка. Мама хадзіла, каб не было вужакі» (Антаніна Белахонава, 1927 г.н., в. Наркі, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «Раньша клапаў было многа, блох, а ў вайну заядалі нас. У Чысты чацвер устает раненька, стараемся на лапаць сабраць етых клапаў. Клапаў жа сытем ці ў бумагу, ці ў бутылачку якую і кладзем на лапаць, і лапаць звесці з двара нада. Дзе-небудзь выкінем яго» (Еўдакія Сцефаненка, 1937 г.н., в. Касцюшкавічы, Крычаўскі раён, Магілёўская вобласць).

Звярталіся таксама да прэвентыўных абрадава-магічных дзеянняў і прыёмаў, каб папярэдзіць, прадухіліць бяду, засцерагчы блізкіх людзей ад смерці, раненняў, цяжкай хваробы: «Нада загадваць жаланія і завязваць узялкі на платочак, і нікому не паказваць. Мы ўсе, як первы раз бусла ўбачыш, вязалі нейкія трапачкі, ласкуткі, дзе ж той які платочак быў у вайну,

вязалі вузялкі і думаеш, каб мой татка вярнуўся з вайны. Хаваліся ж адна ад адной, думаеш жаланіе сваё пра сябе. Ету трапачку нада схаваць. Як ісполніца, тады яе развязаць. У нас тарчала яна за бэлькай, пака і бацька з вайны не прышоў. Без нагі быў, но жывы прышоў» (Ніна Певень, 1927 г.н., в. Новая Грэбля, Брагінскі раён, Гомельская вобласць).

У сістэму абрадавага жыцця лакальных супольнасцей падчас акупацыі былі таксама ўключаны абрадава-рытуальныя практыкі са свячой, якая ўспрымалася ў традыцыйнай культуры як ахвяра, сродак захавання здароўя. Падчас вайны часцей выраблялі і спраўлялі індывідуальныя аброчныя свечы ў канкрэтнай асобнай сям'і за жыццё/здароўе блізкага чалавека: «Свечы ў нас былі, свяча за здравіе. Мая баба, када сын пашоў на вайну, стала празнаваць эту свячу і кажны год, пака ішла вайна, насуквала яе. "Свячо на павышэнне, а сыну майму – на здароўе" – кагда яе насуквалі, так гаварылі. Свяча пасярод стала стаяла, убіралі свечку, лентачкі завязвалі, цвяты, штоб свяча была красівая. Эта мне расказвала баба і мама мая помніла. Яна <баба> абрэк давала за здароўе свайго сына, штоб ён прышоў з вайны жывы і здаровы» (Валянціна Паўлушкіна, 1944 г.н., в. Вепрын, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць); «Вот празнік: тама Ілля, ці Дух, і перад етым дзелалі свечачку, моляцца. Но тока аброченная свяча, яна тока мая, ужо па дварах ня носяць. Мама мая сдзелала, – гаваріла мне, – пазвала толька блізкіх, пасядзелі. У вайну іх многа дзелалі, за мужыкоў, штоб вярнуліся жывыя. На эту тожа плацячка шылі, у цэркавь нада яе абязацельна атправіць. У вайну тожа цэркаў была, хадзілі» (Ніна Вепручкова, 1940 г.н., в. Вудага, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць).

Сустрадаюцца ўспаміны пра каляндарныя святы, што ладзіліся падчас акупацыі ў некаторых лакальных супольнасцях: «Облівалыся водой на Купайло, шостого ліпеня, а зайтра Ян. Німцы як былі, тожэ облівалыся. Самыі шэф едзе со своею дамою: чы вона жонка ему, чы полюбовніца, вэрхамы коньмі едуць, а дзівчатам ужэ прыслугі яго, шо кала яго прыслугалі. Вон ім сказаў, а воны дзіўчатам казалы: "Як будут ехаць воны верхамі, набірайце ведра і полівайтэ на ніх". І воны едут коньмі по-маленьку, а тыя вжэ дзівчата, і хлопцы с тымі ведрамі і с одного боку, і з другога і на іх, і на тыя коні. Гэто на Купайло» (Елізавета Лушч, 1927 г.н., в. Равяцічы, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць); «А ў ніх нека было свято, у немцэв, тожа

*костра полілі на пасбішчы. І бралі попа і шчэ одну молодыцю
взялі і чэрэз той огонь скакалі, шэф і поп, і та молодыця,
утроіх. І прамо огонь горыць, а воны скачуць» (Кацярына Чыж,
1932 г.н., в. Равяцічы, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць).*

На акупіраванай тэрыторыі «новай уладай» нядзеля была абвешчана святым днём і работа забаранялася пад пагрозай пакарання [6, с. 37]. Традыцыйнымі заставаліся светапоглядныя асновы, якія падтрымлівалі ў сістэмнай цэласнасці функцыянаванне каляндарнай абраднасці, менавіта, уяўленні пра свята/святую нядзелю як незвычайны «сакральны» час, які проціпастаўляецца паўсядзённым буднім дням, «прафаннаму часу»: «Як знаюць, што заўтра Купайло – то німцы тоды і дзівчатам роботу знімаюць, хоць работы ў ніх шмат. Хоць і мэніэнькое свято было, нікогда на работу не ішлы, раз празьнік – празьнік» (Елізавета Лушч, 1927 г.н., в. Равяцічы, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць). Ёсць асобныя сведчанні, што дзесьці танцы заставаліся нязменным спадарожнікам святочнага дня: «Танцы кажно свято, кажну нідзілю, клуба зрабілі ў клуні, клуню отстроілі немцы. І хоць якое там святочко – там танцы. Іграў немец на гормошке і дзівчата танцоваты по-іхнему. Ужэ воны панімали іхні танцы, і дзівчата сталі по-немецкі гаворыць, наўчыліся» (Елізавета Лушч, 1927 г.н., в. Равяцічы, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць).

З першых дзён «новыя ўлады» падтрымлівалі рэлігійнае жыццё на акупіраваных тэрыторыях, адчыняліся храмы, у шматлікіх вёсках, дзе цэркваў не было, царкоўныя службы адпраўляліся ў прыватных дамах [6, с. 43]. «У нас у войну была цэркоў, службу правілі, бацюшка быў. Стоялі з год-два немцы, жылі по хатах і ў попа в домові» (Елізавета Лушч, 1927 г.н., в. Равяцічы, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць); «У сорак первам гаду <1941> пры немцах царкву аткрылі, і быў там свяшчэннік. На Пасху бабы ў цэркаў хадзілі, асвяшчалі прадукты, на Вербнае васкрасенне вербачку асвяшчалі, дзяцей крысцілі, дажа вялікіх. Патом аказалася, што бацюшка быў связаны с парцізанамі» (Вера Карабанава, 1930 г.н., в. Кішчыцы, Дрыбінскі раён, Магілёўская вобласць); «У вайну тожа хадзілі ў цэркавь, вот у Вербнае васкрасенне асвяшчалі вярбу, патом ставілі яе на кут, возле іконы. Яна сахранялася ў доме, штоб не была пажара» (Вера Фёдарова, 1928 г.н., в. Горкі, Чэрыкаўскі раён, Магілёўская вобласць).

Аналіз успамінаў паказвае, што паўсядзённасць у гады нацысцкай акупацыі была для беларускіх вясцоўцаў экстрэмальнай сітуацыяй, выпрабаваннем, якое выклікала актуалізацыю і ўтылітарную запатрабаванасць разнастайных традыцыйных ведаў, архаічных практык, нормаў і ўзораў жыццядзейнасці, светапоглядных каштоўнасцяў, вераванняў, звычаяў і абрадаў, што дапамагала выпрацаваць аптымальныя на той час стратэгіі выжывання.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Байбурын, А. К. Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточно-славянских обрядов. / А. К. Байбурын. – СПб. : Наука, 1993 – 237 с.
2. Наваградскі, Т. А. Змены ў традыцыях харчавання беларусаў (першая палова XX в.) / Т. А. Наваградскі // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 6 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2011. – С. 67–76.
3. Пушкарева, Н. Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности» / Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С. 3–19.
4. Сенявский, А. С. Военная повседневность как предмет исторического исследования: теоретико-методологические проблемы [Электронный ресурс] / А. С. Сенявский, Е.С. Сенявская. – 2020. – Режим доступа : <https://histrf.ru/uploads/media/default/0001/26/f3a100195cb9d5fa9969b124bcb05c712235443c.pdf>. – Дата доступа : 02.03.2020.
5. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 5. Цэнтральная Беларусь. У 2 кн. / В.І.Басько [і інш.] – Мінск : Выш. шк., 2010. – Кн.1. – 847 с.
6. Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй. / Ю. Туронак. – Мінск : Беларусь, 1993. – 236 с.